

2023:12

SÄTT BARNEN I CENTRUM FÖR TVISTEN OM DERAS LIV

Redovisning av uppdrag att följa upp hur uppgifter om våld eller andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, maj 2023

Rapport 2023:12

Dnr: ALLM 2022/307

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Mikael Thörn

Telefon 070-784 74 72

INNEHÅLL

Förord	4
Sammanfattning	5
Informationsspridning och dialog om hur uppgifter om våld beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge.....	5
Tvistemålsprocessen i sin nuvarande form behöver ses över.....	5
Kunskapsutveckling möjliggör bättre förutsättningar för att stärka arbetet på domstolarna.....	6
Våld får aldrig hanteras som ett uttryck för konflikt eller samarbetsvårigheter	6
Barnrättsperspektiv, barnperspektiv och barns perspektiv behöver stärkas.....	6
Rekommendationer framåt.....	7
Bakgrund.....	9
Uppdraget.....	9
Problembeskrivning	9
Utvecklingen inom området	12
Genomförande.....	17
Informationsspridning.....	17
Inledande dialogmöten.....	17
Utbildningsinsatser för domare.....	18
Informationsspridning och dialog med domstolar	18
Norge	19
Internationellt	19
Analys och slutsatser.....	21
Tvistemålsprocessen.....	21
Hantering av uppgifter om våld eller andra övergrepp i tvistemålsprocessen.....	23
Barnrättsperspektiv, barnperspektiv och barns perspektiv	25
Rekommendationer	30
Referenslista	32
English summary	35

FÖRORD

Jämställdhetsmyndigheten har haft i uppdrag att sprida information till berörda aktörer om myndighetens kartläggning av hur uppgifter om våld eller andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge samt att följa utvecklingen inom området. Kartläggningen, som redovisades år 2022, visade att uppgifter om våld inte är ett undantag i vårdnad-, boende- och umgänges mål samt att det finns brister i hur domstolar beaktar dessa uppgifter vid riskbedömningar och domslut.

Inom ramen för uppdraget har kartläggningen presenterats på en rad nationella och regionala konferenser och för Sveriges domstolar.

Jämställdhetsmyndigheten vill rikta ett stort tack till de 23 tingsrätter och samtliga sex hovrätter som tagit emot oss för att samtala om kartläggningens slutsatser. Vi vill också tacka Domstolsakademin som bjudit in Jämställdhetsmyndigheten till en nationell utbildningsdag för domare och ett nordiskt domarseminarium. Det har varit en konstruktiv dialog med förslag på lösningar och förbättringsområden som, tillsammans med dialog med andra relevanta aktörer, har bidragit till rekommendationerna i denna rapport.

De viktigaste slutsatserna är att det krävs insatser för att säkerställa våldsutsattas rätt till skydd och ett stärkt barnrättsperspektiv där barnets bästa är avgörande i dessa mål. Nuvarande förfarande med en tvistemålsprocess, där föräldrarna är parter och där barnet varken har talerätt eller rätt till ombud, behöver ses över. Barns rätt till delaktighet i dessa mål behöver stärkas och välgrundade riskbedömningar, där hänsyn tas till vad konsekvenserna av våldsutsatthet kan innebära för det enskilda barnet, behöver genomföras. Det behöver säkerställas att alla beslut om vårdnad, boende eller umgänge alltid baseras på det enskilda barnets individuella omständigheter och behov. Barns åsikter ska vara en del av bedömningen av barnets bästa tillsammans med risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller på annat sätt far illa samt barnets individuella omständigheter och behov. Vidare behöver domstolarnas kunskap om våld stärkas.

Jämställdhetsmyndighetens förhoppning är att denna rapport ska bidra till att vi nu tar steg framåt, både för att tillgodose skydd för våldsutsatta och för tillämpningen av ett starkt barnrättsperspektiv i alla mål som rör vårdnad, boende och umgänge. Detta är en mycket angelägen jämställdhetsfråga.

Lena Ag

Generaldirektör

Maj 2023

SAMMANFATTNING

Informationsspridning och dialog om hur uppgifter om våld beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge

Jämställdhetsmyndigheten fick i juni 2022 i uppdrag att sprida information till berörda aktörer om myndighetens kartläggning¹ av hur uppgifter om våld eller andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge. Myndigheten ska i genomförandet av uppdraget föra en dialog med berörda aktörer och fortsatt följa utvecklingen inom området. I denna rapport beskrivs genomförandet av uppdraget och vi gör en analys av de resultat som framkommit.

Myndigheten har presenterat kartläggningen på ett webinarium och vid elva olika utbildningar och konferenser. Av de elva utbildningarna och konferenserna riktade sig två mot domare, där 14 tingsrätter och två hovrätter fanns representerade. Myndigheten har vidare presenterat kartläggningen och fört dialog kring rapportens rekommendationer och slutsatser med totalt 23 tingsrätter och samtliga sex hovrätter och genomfört dialogmöten med nio berörda aktörer.² Jämställdhetsmyndigheten har även inhämtat kunskaper om hur våldsutsatta barns rättigheter beaktas i Norge via dialogmöten med Barne-, ungdoms- och familjedirektoratet (Bufdir).³ Enskilda föredragningar av rapporten har genomförts vid fyra tillfällen.⁴

Twistemålsprocessen i sin nuvarande form behöver ses över

Uppgifter om våld är, som vår tidigare kartläggning visat, vanligt förekommande i mål om vårdnad, boende och umgänge. Detta ställer höga krav på den enskilde domaren att säkerställa skydd för våldsutsatta i enlighet med lagstiftarens intention. Eftersom det är föräldrarna som är parter i dessa mål så tenderar fokus att hamna på föräldrarna och deras situation snarare än att det behandlas som ett mål där ett barns levnadsomständigheter ska avgöras. Barnet har varken talerätt eller ombud i processen. Jämställdhetsmyndigheten anser att det behöver utredas hur förutsättningarna för att pröva frågorna om vårdnad, boende och umgänge kan förbättras, samt hur ett alternativt förfarande skulle kunna se ut som kan stärka domstolens möjlighet att säkerställa skydd för våldsutsatta vuxna och barn och tillämpa ett starkare barnrättsperspektiv. Två exempel på alternativa förfaranden som förs fram av domare är att inrätta familje- alternativt barndomstolar som ansvarar för att handlägga dessa mål, eller att dessa mål flyttas över till förvaltningsdomstolarna.

¹ Jämställdhetsmyndigheten, Rapport 2022:1.

² Bl.a. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), Advokatsamfundet och Familjerätts-socionomernas riksförbund.

³ Dialogsamtal har även genomförts med Anita Jarvoll Hekneby, domare, Agder tingrett.

⁴ Barnombudsmannens barnrättsjurister, Barnombudsmannen, Riksdagsledamöter, NKT-myndighetsnätverk.

Kunskapsutveckling är en förutsättning för att stärka arbetet på domstolarna

Domare är i behov av mer kunskap om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer inklusive våld mot barn, hedersrelaterat våld och förtryck, eftervåld samt om de utredningar och bedömningar som genomförs av myndigheter som ligger till grund för att personer beviljas skyddsinsatser från samhället. Föreställningar som att föräldrar lämnar påståenden om våld för att få strategiska fördelar i vårdnadsprocessen, eller att skyddat boende inte behöver betyda våldsutsatthet, förekommer bland domare Jämställdhetsmyndigheten fört dialog med. För att inte äventyra våldsutsatta vuxnas och barns säkerhet och för att säkerställa att barnrättsperspektivet tillvaratas behöver det genomföras utbildningsinsatser till Sveriges domstolar. Domstolarna behöver ges bättre förutsättningar för att domare ska få möjlighet att prioritera genomförandet av utbildningsinsatser samt för att handlägga dessa mål med ett starkt barnrättsperspektiv och välgrundade riskbedömningar som framgår av domen. Utvecklad samverkan mellan domstolarna och socialtjänstens familjerätt är ytterligare sätt att stärka kompetensen i frågorna.

Våld får aldrig hanteras som ett uttryck för konflikt eller samarbetsvårigheter

Eftersom utgångspunkten för processen i vårdnad-, boende- och umgänges mål är att två parter har en tvist som ska lösas är det inte ovanligt att uppgifter om våld uppfattas som en konflikt mellan två jämbördiga parter. Ett sådant synsätt bortser från det ojämlika maktförhållandet som finns där en part utsätter den andra för våld. Utöver att utreda hur förutsättningarna för att pröva frågorna om vårdnad, boende och umgänge kan förbättras anser Jämställdhetsmyndigheten att domstolarna i högre grad behöver säkerställa att lagstiftarens intention om skydd för våldsutsatta barn och vuxna får genomslag. Utifrån att överenskommelser fastställs i stor omfattning i mål där det framkommer uppgifter om våld, behöver det enligt Jämställdhetsmyndigheten förtydligas i lagstiftning när det är olämpligt att verka för och att fastställa överenskommelser. Utgångspunkten behöver vara skydd för våldsutsatta föräldrar och barn, inte att det alltid är bäst för barnet att föräldrarna kommer överens.

Barnrättsperspektiv, barnperspektiv och barns perspektiv behöver stärkas

Flera berörda aktörer delar den bild som Jämställdhetsmyndigheten lyfter i sin kartläggning, att barns rättigheter enligt barnkonventionen och annan lagstiftning behöver stärkas och tillvaratas i högre grad i vårdnad-, boende- och umgänges mål. För att säkerställa att beslut i dessa mål är i enlighet med barnets bästa behöver riskbedömningar metod-utvecklas. Risknivåer och vilka beviskrav som krävs för att fastställa risk behöver konkretiseras i lagstiftning. Det finns även behov av att ta bort skrivningen om barns behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna ur bestämmelsen om barnets bästa i 6 kap. 2 § föräldrabalken i enlighet med förslaget i utredningen Tryggare hem för barn⁵. Barn har behov av att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, förutsatt att barnets kontakt med föräldern är förenlig med barnets bästa. Rekvisitet får dock större genomslag än barnets behov av skydd vid avgörande av umgänge. För att stärka barnrättsperspektivet ytterligare i målen, finns behov av reformer för att barns åsikter ska beaktas i större utsträckning. Det behöver underlättas för barn att höras i rättsprocessen och frågan om ombud för barn behöver utredas.

⁵ SOU 2022:71.

Rekommendationer framåt

- Tvistemålsprocessen i dessa mål behöver ses över och ett alternativt förfarande behöver utredas.
- Det finns behov av reformer för att underlätta för barn att höras i rättsprocessen. Frågan om ombud för barn behöver utredas vidare.
- Det bör utredas om det ska finnas en begränsning av hur ofta man kan väcka talan i vårdnad-, boende- och umgänges mål.
- Domstolens riskbedömningar behöver metod-utvecklas. Risknivåer och vilka beviskrav som krävs för att fastställa risk behöver konkretiseras i lagstiftning.
- Det finns behov av att det förtydligas i lagstiftning när det är olämpligt att verka för och fastställa överenskommelser. Överenskommelser bör fastställas restriktivt i mål där det framkommer uppgifter om våld eller andra övergrepp.
- Lagstiftarens intention om skydd för våldsutsatta barn och vuxna behöver få ett tydligt genomslag. Det behöver säkerställas att mål om vårdnad, boende och umgänge handläggs med ett starkt barnrättsperspektiv och välgrundade riskbedömningar som framgår av den skrivna domen.
- Utbildningsinsatser behöver genomföras till domstolarna inom området mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer mot barn, hedersrelaterat våld och förtryck.
- Domstolarna behöver ges bättre förutsättningar, för att domare ska ha möjlighet att prioritera utbildningsinsatser, samt för att säkerställa att mål om vårdnad, boende och umgänge handläggs med ett starkt barnrättsperspektiv och att välgrundade riskbedömningar genomförs
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) behöver revidera det handläggningsstöd för riskbedömningar som är framtaget för socialtjänstens familjerätt utifrån aktuell forskning.
- Det behöver säkerställas att kommunerna får tillgång till kunskapsbaserade metoder för familjerättsliga riskbedömningar.
- Det behövs mer svensk forskning utifrån uppfattningen att föräldrar medvetet framför falska påståenden om våld eller andra övergrepp i dessa mål.
- Jämställdhetsmyndigheten bör få i uppdrag att genomföra en ny kartläggning av hur uppgifter om våld eller andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge.

BAKGRUND

Denna rapport är en redovisning av regeringsuppdraget att följa upp hur uppgifter om våld och andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge. För ytterligare bakgrund kring hur uppgifter om våld beaktas i målen, utgångspunkter för arbetet, forskning inom området och lagstiftning, se Jämställdhetsmyndighetens rapport *Uppgifter om våld är inget undantag*, som redovisades till regeringen den 21 januari 2022.⁶

Uppdraget

Den 2 juni 2022 fick Jämställdhetsmyndigheten ett regeringsuppdrag som innebar att myndigheten ska sprida information till berörda aktörer om myndighetens kartläggning av hur uppgifter om våld beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge med utgångspunkt i myndighetens tidigare uppdrag (A2020/01054). Jämställdhetsmyndigheten ska vid genomförande av uppdraget föra en dialog med berörda aktörer och fortsätta följa utvecklingen inom området.

Problembeskrivning

Uppgifter om våld är inget undantag

I maj 2020 gav regeringen i uppdrag åt Jämställdhetsmyndigheten att utifrån en genomgång av domar i mål om vårdnad, boende eller umgänge, kartlägga i vilken utsträckning och på vilket sätt uppgifter om våld eller andra övergrepp av en förälder mot den andra föräldern eller en partner eller ett barn framförts i sådana mål samt i vilken utsträckning de beaktats i sådana domar. Uppdraget redovisades till regeringen den 21 januari 2022 i rapporten *Uppgifter om våld är inget undantag*.⁷

Av kartläggningen framgår att i mål där föräldrar tvistar om vårdnad, boende eller umgänge förekommer uppgifter om våld eller andra övergrepp i 64 procent av målen och utgör därmed inte ett undantag. De uppgifter om våld eller andra övergrepp som framkommer mest frekvent i målen är uppgifter om våld eller övergrepp av en förälder mot ett eller flera barn och våld eller övergrepp av en man mot en kvinna. I kartläggningen framgår tydligt att de uppgifter om våld eller andra övergrepp där en man utsatt en kvinna generellt är grövre och i större utsträckning upprepat och systematiskt, jämfört med de uppgifter som framkommer om våld eller övergrepp där en kvinna utsatt en man. Kartläggningen visar att det nästan uteslutande är kvinnor, ofta tillsammans med sina barn, som placerats på skyddat boende och som beviljats skyddade personuppgifter. Uppgifter om våld eller andra övergrepp åberopas i större utsträckning för barn med funktionsnedsättning i kartläggningen, vilket går i linje med andra kartläggningar som visar att barn med funktionsnedsättningar löper en ökad risk att utsättas för våld.⁸

⁶ Jämställdhetsmyndigheten, Rapport 2022:1.

⁷ A.a.

⁸ Myndigheten för delaktighet, Rapport (2023:11).

Hur uppgifter om våld eller övergrepp framställs i domen skiljer sig åt mellan domstolarna. En diskussion eller utvecklande resonemang om uppgifterna förs inte alltid. Det är även sällsynt att våldets konsekvenser för barnen framgår, även om det finns domar som skrivits utifrån ett tydligt barnrättsperspektiv. Fokus ligger i stället på föräldrarna och deras situation. Bevisningen som åberopas som stöd för uppgifterna om våld eller övergrepp är generellt svår att följa i domarna. Brottmålsdomar mot annan part i målet har framförts som stöd för uppgifter om våld och övergrepp i 20 procent av målen. Det är nästan uteslutande män som dömts för våldsrelaterade brott.

Någon enhetlig metod för hur risk beaktas för de uppgifter om våld eller andra övergrepp som framförts i målen har inte kunnat utläsas av domarna. I flertalet mål avfärdas uppgifterna om våld eller övergrepp för att de inte anses styrkta, eller omnämns inte alls, trots att det av förarbeten⁹ framgår att det inte är lika höga beviskrav som i brottmål när riskbedömningar ska genomföras. Resultaten från kartläggningen visar att riskbedömningar behöver metodutvecklas och grundas på metoder med stöd i forskning. Forskning visar att brister i att beakta risker förknippade med våld i domstolsbeslut kan få allvarliga negativa konsekvenser för våldsutsatta föräldrar, i typfallen mamman och barn, det kan ytterst leda till dödligt våld.¹⁰

Det finns domstolar som omformulerar uppgifter om våld eller andra övergrepp till konflikt eller samarbetssvårigheter. Vid resonemang kring samarbetssvårigheter bortser domstolen från de ojämlika maktförhållanden som förekomst av våld eller andra övergrepp innebär. Samarbete mellan föräldrar kan vara direkt olämpligt vid våldsutsatthet utifrån de risker våldet kan innebära för barnet och den våldsutsatta föräldern, i majoriteten av målen mamman.

Kartläggningen visar vidare att barnets rätt till delaktighet och bedömningar av barnets bästa behöver stärkas i dessa mål. För att tillämpa barnets bästa behövs ett starkt barnrättsperspektiv och välgrundade riskbedömningar, vilket även GREVIO lyfter i sina rekommendationer till Sverige.¹¹ Domstolar och andra berörda aktörer behöver få kunskap om vad konsekvenserna av våldsutsatthet kan innebära för det enskilda barnet samt vilka konsekvenser beslut om vårdnad, boende eller umgänge kan få för barn som utsatts för våld och fatta beslut därefter.

I kartläggningen framkommer att domstolen sällan uttryckligen benämner hedersrelaterat våld och förtryck. För att kunna genomföra adekvata riskbedömningar för denna målgrupp behöver domstolarna ha kunskap om vad som skiljer hedersrelaterat våld och förtryck från annat våld som begås i nära relation.

Rekommendationer framåt i rapporten *Uppgifter om våld är inget undantag* var följande:

- Barn är rättighetsbärare och deras rättigheter enligt barnkonventionen och annan lagstiftning behöver stärkas och tillvaratas i högre utsträckning.
- Domstolens riskbedömningar behöver metodutvecklas och grundas på metoder med stöd i forskning.
- Domstolen bör inte verka för överenskommelser när det framkommer uppgifter om våld eller andra övergrepp.

⁹ Prop. 2005/06:99 s. 42.

¹⁰ Bruno, 2016, Ekbrand, 2006, Eriksson, 2003 Francia et al. 2019; Khaw et al., 2021; Laing, 2017; Miller och Manzer, 2021; Rosen och O'Sullivan, 2005; Walker, 2020; Socialstyrelsens dödsfallsutredningar 2016–2017(2018).

¹¹ GREVIO/Inf (2018)15.

- Domstolar är i behov av mer kunskap om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck samt beakta och omsätta kunskapen i praktiken. Vid beslut om vårdnad-, boende och umgänge behöver domstolen ta i beaktande vad konsekvenserna av våldsutsatthet innebär för våldsutsatta, det enskilda barnet och grupper i särskild utsatthet samt vilka konsekvenser beslut om vårdnad, boende eller umgänge kan få för det enskilda barnet.

Skyddade personuppgifter – Oskyddade personer

Jämställdhetsmyndigheten har på uppdrag av regeringen tagit fram kunskap om våldsutsatta personer som lever med skyddade personuppgifter. Uppdraget slutredovisades den 31 mars 2023.¹² I uppdraget har en intervjustudie genomförts med 86 gömda kvinnor och 15 barn som lever med skyddade personuppgifter.¹³ I de flesta fallen var våldsutövaren en man som kvinnan haft en nära/parrelation med, och i många fall var våldsutövaren även far till kvinnans barn. Både myndigheter och idéburna organisationer lyfter att ett av de största problemen för kvinnor och barn med skyddade personuppgifter är frågan om vårdnad, boende och umgänge. Barns umgänge med den förälder som utövat våld utgör en mycket stor risk för att kvinnan och barnen blir röjda. Det är inte ovanligt att kvinnan tvingas möta våldsutövaren i olika sammanhang. Under dessa omständigheter läggs ett alldeles för stort ansvar på barnet att inte berätta var de bor och inte heller avslöja något övrigt om sin livssituation. Våldsutövaren kan efter umgänge följa efter barnet tillbaka till sin vistelseort. Det är också många praktiska saker som kan röja vistelseorten, till exempel kvitton, påsar med logga m.m.

En av de rekommendationerna som lyfts i slutredovisningen¹⁴ av uppdraget är att barns rättigheter behöver stärkas och tillvaratas i högre grad när barn och/eller föräldrar lever med skyddade personuppgifter. Barnets perspektiv, liksom ett barnperspektiv och ett barnrättsperspektiv behöver tillämpas i frågor som rör exempelvis utformning av stöd, riskbedömningar samt vid beslut om vårdnad, boende och umgänge. Yrkesverksamma måste både lyssna på barn och ta hänsyn till det de berättar i beslut som fattas.

Barnrättskommitténs utlåtande 2023

FN:s kommitté för barnets rättigheter (Barnrättskommittén) övervakar efterlevnaden av barnkonventionen för de stater som har ratificerat den. Barnrättskommittén lämnade i februari 2023 sina slutsatser och rekommendationer till Sverige om vad de ser som särskilt viktigt för att säkerställa barns rättigheter i Sverige.¹⁵

Kommittén välkomnar den nya nationella strategin för att förebygga och bekämpa våld mot barn som föreslås i betänkandet *En uppväxt fri från våld*.¹⁶ Kommittén är emellertid bekymrade över hur våldsutsatta barn hanteras av professionella. Ytterligare rekommendationer som kommittén lyfter är bland annat att principen om barnets bästa ska tillämpas konsekvent vid lagstiftning och vid rättsliga processer avseende vårdnad, boende och umgänge samt att utbildningsinsatser bör genomföras till alla personer med befogenhet att fastställa barnets

¹² Jämställdhetsmyndigheten, Rapport 2023:04.

¹³ Jämställdhetsmyndigheten, Rapport 2022:10.

¹⁴ Jämställdhetsmyndigheten, Rapport 2023:04.

¹⁵ CRC/C/SWE/CO/6-7.

¹⁶ SOU 2022:70.

bästa, i syfte att ge tillräcklig tyngd till dessa intressen. Respekt för barns perspektiv och åsikter behöver stärkas i beslutsprocesser. I mål om vårdnad, boende och umgänge behöver det säkerställas att barn kommer till tals och att deras åsikter beaktas.

Utvecklingen inom området

Lagstiftning som trätt i kraft

Nya bestämmelser i Föräldrabalken

Till följd av den vårdnadsutredning som tillsattes 2014¹⁷ har nya lagförslag¹⁸ antagits för att stärka barnrättsperspektivet. De nya bestämmelserna trädde i kraft i den 1 juli 2021 i föräldrabalken. En förändring som skett är att barnets bästa numera ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge, inte enbart vid beslut som var den tidigare lydelsen.¹⁹ Barns rätt till delaktighet har stärkts genom att det numera uttryckligen framgår att barnet har rätt till relevant information, att barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter eller sin inställning i frågor om vårdnad, boende och umgänge²⁰ samt att barnet har rätt att komma till tals utan vårdnadshavares godkännande och utan vårdnadshavare närvarande.²¹ För att ge barn som riskerar att fara illa ökad trygghet införs nya regler om domstolars behörighet när ett barns personuppgifter är sekretessbelagda, för att ge möjlighet att pröva målet om vårdnad, boende umgänge på annan ort.²²

De antagna lagförslagen inkluderar även ett tydliggörande för domstolen att fästa särskilt avseende vid föräldrars förmåga att sätta barnets behov före den egna konflikten. Sedan den 1 juli 2021 är det numera även möjligt för domstolen att besluta om gemensam vårdnad trots att båda föräldrarna motsätter sig detta.²³ För att verka för samförståndslösningar i ett tidigt skede i vårdnadstvister införs också en ny lag om informationssamtal²⁴ som trädde i kraft den 1 januari 2022.²⁵

Ett särskilt barnfridsbrott

Den 1 juli 2021 trädde den nya brottsrubriceringen om barnfridsbrott i kraft. Den som begår en brottslig gärning som har bevitnats av ett barn som är närstående eller tidigare närstående till både gärningsmannen och den som gärningen begås mot döms för barnfridsbrott.²⁶ Lagen

¹⁷ 2014 tillsattes en utredning för att utvärdera 2006-års vårdnadsreform. I betänkandet (SOU 2017:6) framgick att barnrättsperspektivet stärkts i vårdnad, boende och umgänges mål men att det fanns vissa förbättringsområden.

¹⁸ Prop. 2020/21:150.

¹⁹ 6 kap 2 a § föräldrabalken.

²⁰ 6 kap. 2 b § föräldrabalken.

²¹ 6 kap. 20 a § föräldrabalken.

²² 6 kap. 17 § andra stycket föräldrabalken.

²³ 6 kap. 5 § andra stycket föräldrabalken.

²⁴ Lag (2021:530) om informationssamtal.

²⁵ Krav på att ha deltagit i ett sådant informationssamtal för att få framställa ett tvistigt yrkande föreslås trädde i kraft den 1 mars 2022.

²⁶ 4 kap. 3 § brottsbalken.

stärker det straffrättsliga skyddet för barn som upplevt våld mellan närstående. Med anledning av detta kommer domstolarna i vårdnad-, boende-, umgänges mål, där det framkommer att barn kan ha bevittnat eller upplevt våld, behöva ta i beaktande att barnet är ett brottsoffer.

Hedersförtryck

Den 1 juni 2022 trädde den nya brottsrubriceringen hedersförtryck i kraft. Den som mot en person begår brottsliga gärningar och där motivet varit att bevara eller återupprätta en persons, familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, döms, om var och en av gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för hedersförtryck till fängelse i lägst ett och högst sex år.²⁷ Med anledning av det nya brottet och den sedan tidigare införda bestämmelsen om hedersmotiv som straffskärpande grund²⁸ så behöver domstolarna utveckla sin grundläggande kunskap och förståelse för hedersrelaterat våld och förtryck, och vad som skiljer den här typen av våld från annat våld som begås i nära relation.

Pågående lagstiftningsarbete

Utredning om straffansvar vid psykiskt våld

I oktober 2021 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att se över straffansvaret för psykiskt våld.²⁹ Uppdraget har bestått av två delar. För det första att, utifrån en analys av gällande rätt, ta ställning till och lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas. För det andra att analysera om det finns ett behov av att förändra åtalreglerna för ärekränkingsbrotten så att allmänt åtal ska kunna väckas i fler fall när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck. I föreliggande promemoria föreslås bland annat att en ny brottstyp, psykisk misshandel, ska införas i 3 kap. 5 a § brottsbalken. Brottsrubriceringen föreslås träda i kraft den 1 januari 2024.

Lagrådsremiss om stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende

I utkastet till lagrådsremissen om stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende föreslås lagändringar som ska förbättra stödet och skyddet till personer som är i behov av skyddat boende och stärka barnrättsperspektivet för barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende.³⁰ Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2023. Lagrådsremissen föreslår att skyddat boende ska regleras i socialtjänstlagen (2001:453) som en boendeinsats till den som behöver stöd och skydd från våld eller andra övergrepp. Medföljande barn till skyddat boende ska bedömas och beviljas insatsen individuellt. Barnets behov av stöd- och hjälpinsatser ska socialtjänsten ansvara för och barnets placering ska göras med stöd av socialtjänstlagen om båda vårdnadshavarna samtycker. Om det saknas samtycke från den vårdnadshavare som barnet inte placeras tillsammans med ska socialnämnden, med stöd av ny lag, ansöka hos förvaltningsrätten om att placera barnet i ett skyddat boende. Placeringen ska kunna göras omedelbart av socialnämnden och underställas förvaltningsrätten. Ytterligare ett förslag är att det ska vara möjligt för socialnämnden att, om det är nödvändigt för att skydda barnet från

²⁷ 4 kap. 4 e § brottsbalken.

²⁸ 29 kap. 2 § 10 punkten brottsbalken.

²⁹ Straffansvar för psykiskt våld, DS 2022:18.

³⁰ Lagrådsremiss: Ett fönster av möjligheter.

risker och för barnets säkerhet eller hälsa, begränsa umgänge med en våldsutövande förälder. Vidare lämnas förslag i utkastet att det ska krävas tillstånd från Inspektionen för vård och omsorg för att få driva verksamhet i form av skyddat boende.

Översyn av reglerna i föräldrabalken

Utredningen Tryggare hem för barn har haft i uppdrag att se över regler i föräldrabalken om vårdnadsöverflyttning, adoption och umgänge i syfte att skapa bättre förutsättningar för familjehemsplacerade barn och barn som har upplevt våld av närstående.³¹ Utredningen har tagit ställning till hur skyddet kan stärkas för barn vid fråga om umgänge med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till annan allvarlig kränkning. Enligt utredningens förslag ska barns bästa även fortsättningsvis vara utgångspunkten vid bedömningen av om barn ska ha umgänge med en förälder.

De utvalda omständigheter som ska beaktas särskilt vid bedömningen av barnets bästa föreslås tas bort ur lagstiftningen. I stället förtydligas att barnets bästa är en helhetsbedömning och att risken för att barnet far illa ska vara en del av den bedömningen. Ett av de skäl som lyfts till förslaget att ta bort skrivningen om barns behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar är att utredningen idag ser risk för att detta väger tyngre än risken för att barnet far illa.

Utredningen har även konstaterat att det finns behov av utbildningsinsatser i familjemål om riskbedömningar, något som Domstolsverket uppmanas överväga att genomföra. Vidare föreslår utredningen att ett sakkunnigutlåtande från psykolog ska kunna inhämtas vid behov av ytterligare utredning i målen. Lagförslagen föreslås träda i kraft den 1 oktober 2024.

Förslag om samlad nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck

Utredningen En uppväxt fri från våld har förslagit en samlad nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck.³² Utredningen föreslår en struktur och organisation för att genomföra strategin med syfte att stödja arbetet mot dess mål. Enligt förslaget föreslås regeringen vart tredje år upprätta en handlingsplan för att uppnå de fem målsättningar som tagits fram inom den nationella strategin. De fem målsättningarna är följande:

- Våld mot barn ska förebyggas
- Barns våldutsatthet ska upptäckas
- Barn ska få det skydd och stöd samt den behandling de har rätt till
- Barns rättigheter i brottmålsprocessen ska tillgodoses
- Kunskaps- och metodutvecklingen ska stärkas

Vidare föreslås en ny lag, lagen med vissa bestämmelser om kommuners ansvar för att förebygga och bekämpa våld mot barn, som förtydligar hur kommunerna ska arbeta mot våld mot barn genom kommunövergripande kartläggning, analys och planering.

³¹ SOU 2022:71.

³² SOU 2022:70.

Norsk lagstiftning

Norska bestämmelser

Norska bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge finns i lov om barn og foreldre (barnelova).³³ Innan föräldrar med barn under 16 år kan inleda en domstolsprocess om vårdnad, boende och umgänge måste föräldrarna genomgå medling i syfte att nå en överenskommelse.³⁴ Det finns några undantag till kravet på medling innan en domstolsprocess, exempelvis när en förälder är dömd för allvarligt våld eller övergrepp mot barnet. Om föräldrarna inte når en överenskommelse under medlingen kan målet tas till huvudförhandling.³⁵ Överenskommelser och beslut om vårdnad, boende och umgänge ska först och främst rätta sig efter vad som är bäst för barnet.³⁶

Barns rätt till skydd har förstärkts i Norge under de senaste åren. 2006 genomfördes centrala ändringar i barnelova för säkerställandet av att barnets bästa beaktas i riskbedömningar.³⁷ Bland annat tillades att vid bedömningen av barnets bästa ska det särskilt tas hänsyn till att barnet inte ska bli utsatt för våld eller på annat sätt få sin fysiska eller psykiska hälsa utsatt för skada eller fara.³⁸ I förslaget till ändringarna nämns även att det är en ohållbar omsorgssituation för barnet och är att betrakta som allvarlig omsorgsbrist om den ena föräldern utsätter den andra föräldern för upprepat våld eller andra övergrepp, att det innebär psykiskt våld för barn att bevittna våld samt att våld ofta fortgår även efter separation, t.ex. i samband med umgängestillfällen.³⁹ Utredningen förtydligar även beviskravet som sedermera fungerar som vägledning för domstolarna. Hänsyn till att barnet inte ska utsättas för risk för övergrepp talar för att risken får utslagsgivande effekt i tillfällen där det är lika, eller också mindre, sannolikt att det föreligger fara för övergrepp som att det inte gör det.⁴⁰ Vikten av riskbedömningen förstärkts ytterligare av att barnets rätt till kontakt med båda föräldrarna inte regleras i samma bestämmelse som barnets bästa.⁴¹ Ändringarna följdes även av en stor insats av kunskapsutveckling för domare, sakkunniga och advokater beträffande skadeverkningar av våld och övergrepp, däribland när ett barn bevittnar våld.⁴²

Vite kan inte dömas ut om fullgörande av vårdnads-, boende- eller umgängesrätt innebär en risk för att barnet kan utsättas för våld eller på annat sätt få sin fysiska eller psykiska hälsa utsatt för skada eller fara. Verkställighet får inte ske mot barnets vilja om rätten inte anser att det är nödvändigt för barnets skull.⁴³ Vidare stadgas i lagen att om det finns ett kontaktförbud mot barn ska umgänge som huvudregel inte genomföras.⁴⁴ Detsamma gäller om kontaktförbudet är

³³ Lov-1981-04-08-7.

³⁴ 51, 52, 54 och 56 §§ barnelova.

³⁵ 56 § barnelova.

³⁶ 48 § barnelova.

³⁷ Ot.prp. nr. 103 (2004-2005).

³⁸ Ot.prp. nr. 103 s. 60.

³⁹ Ot.prp. nr. 103 s. 22 och 30.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 103 s. 29.

⁴¹ 42 § barnelova.

⁴² Barnets rettigheter: Norges fjerde rapport til FNs komité for barnets rettigheter (2008) s. 62.

⁴³ 65 § tredje och fjärde stycket barnelova.

⁴⁴ 43 b § barnelova.

mot en närstående till barnet.⁴⁵ I situationer där en förälder dödar den andra föräldern kan den efterlevande föräldern få vårdnaden om barnet endast om det är uppenbart att det är det bästa för barnet.⁴⁶

En sakkunnig, vanligtvis en psykolog, kan utses i målet. Det gäller särskilt om det framförts uppgifter om våld, övergrepp, missbruk eller psykisk ohälsa. Rätten kan även under vissa omständigheter, exempelvis om det finns grund att tro att barnet är utsatt för våld eller på annat sätt får sin fysiska eller psykiska hälsa utsatt för skada eller fara, utse en advokat eller annan representant för att ta vara på barnets intressen.⁴⁷ Barn från 7 år samt yngre barn som har möjlighet att bilda sig en egen uppfattning om ärendet ska ges information och möjlighet att yttra sig. Barnets åsikt ska vägas efter ålder samt mognad och är barnet 12 år eller äldre ska stor vikt läggas vid dess åsikt.⁴⁸ Vanligtvis samtalar domaren själv med barnet, ibland med hjälp av en barnrättsexpert. Domaren ska därefter utse någon eller själv informera barnet om utgången i målet och hur barnets åsikt har beaktats.⁴⁹ En dom vinner laga kraft efter en månad, men interimistiska beslut är omedelbart verkställbara.⁵⁰ Endast om det finns särskilda skäl kan mål om vårdnad, boende och umgänge tas upp till prövningen igen.⁵¹

Barns rätt till delaktighet i Norge

År 2013 genomfördes ändringar av barnelova som förstärkte barns rätt till delaktighet.⁵² Syftet med ändringarna var att säkerställa att domstolen i större utsträckning bidrar till att även yngre barn får rätt till delaktighet och att det läggs större vikt vid barnets subjektiva upplevelse.⁵³ Sedan lagändringen hörs barnet oftare än tidigare. Barn är aktivt deltagande under hela domstolsprocessen och barnperspektivet beaktas i stor utsträckning. I Norge samtalar domaren vanligtvis själv med barnet och uppfattningen är att det skulle innebära stora svårigheter att avgöra ett mål utan att ha samtalat med barnet. Utvecklingen av barns rätt till delaktighet och beaktandet av barnperspektivet har till stor del gått av sig själv sedan domarna själva började höra barnen.

Barns rätt till delaktighet är en rättighet och inte en skyldighet. Syftet bakom att domare samtalar direkt med barn är således inte att samla bevis utan snarare att uppfylla barnets rätt till delaktighet. Barn har också rätt att inte uttala sig. Är barnet 14–15 år eller äldre blir det ofta avgörande vad barnet vill att utgången ska bli. Med yngre barn vägs inställningen samman med andra bevis i frågan. Ytterligare en betydande ändring från 2013 medförde att barn ska få information om det avgörande beslutet i målet. Det är viktigt att barnet förstår domstolens beslut och att domaren får se barnets reaktion på beslutet.⁵⁴

⁴⁵ Prop. 167 L (2016-2017) s. 42.

⁴⁶ 64 § tredje stycket barnelova.

⁴⁷ 61 § första stycket tredje och femte punkterna barnelova.

⁴⁸ 31 § barnelova.

⁴⁹ 61 § första stycket fjärde punkten barnelova.

⁵⁰ 65 § barnelova.

⁵¹ 63 § andra stycket barnelova.

⁵² Prop. 85 L (2012-2013).

⁵³ Prop. 85 L (2012-2013) s. 6.

⁵⁴ Avsnittet bygger på ett samtal med Anita Jarvoll Hekneby, domare vid Agder tingrett, den 23 januari 2023.

GENOMFÖRANDE

Jämställdhetsmyndigheten har i genomförandet av uppdraget dels spridit information om myndighetens kartläggning av hur uppgifter om våld beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge, dels fört en dialog med berörda aktörer om kartläggningens resultat för att följa utvecklingen inom området.

Informationsspridning

Sedan uppdraget slutredovisades till regeringen den 21 januari 2022 har rapporten om kartläggningens resultat presenterats i olika sammanhang. Rapportens resultat har presenterats vid nio nationella- och regionala konferenser⁵⁵ för en bred målgrupp yrkesverksamma inom socialtjänst, myndigheter, regioner och kommuner, universitet och civilsamhällesorganisationer.

Utöver konferenserna har Jämställdhetsmyndigheten vid fyra tillfällen genomfört enskilda föredragningar av rapportens resultat för yrkesverksamma vid särskilt berörda myndigheter och för politiker.⁵⁶

Vidare har Jämställdhetsmyndigheten genomfört ett webinarium tillsammans med en gästföreläsare⁵⁷ där samtliga myndigheter, organisationer och forskare som deltagit vid dialogmöten i det tidigare i uppdraget bjöds in.⁵⁸

Inledande dialogmöten

Jämställdhetsmyndigheten genomförde i inledningen av uppdraget nio dialogmöten med berörda aktörer⁵⁹ för kunskap- och erfarenhetsutbyte. Förutom att informera om kartläggningen och pågående uppdrag så diskuterades följande ämnen:

- Synpunkter på resultatet och rekommendationerna framåt i Jämställdhetsmyndigheten rapport *Uppgifter om våld är inget undantag*.
- Pågående arbete/ uppdrag/ forskning inom området som berör kunskapsområdet mäns våld mot kvinnor, våld i nära relation, våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck i vårdnad-, boende- och umgänges mål.

⁵⁵ Familjerättsassocionomernas konferens, Barnrättsdagarna, ROKS-konferens, Jämställdhetsmyndigheten konferens om Skyddade Personuppgifter, SIVIN-barns nationella forskningskonferens, Barnkonferens 2022-Högskolan i väst, Sveriges kommuner och regioners familjerättsdag, Våld och vårdnad – eller trygghet och barnfrid- Länsstyrelsen Västerbotten och Region Västerbotten, Barnrättstorget i Almedalen.

⁵⁶ Barnombudsmannens barnrättsjurister, Barnombudsmannen, Riksdagsledamöter, NKT-myndighetsnätverk HRV.

⁵⁷ Gästföreläsare vid webinariet var Anna Norlén Leg Psykolog, verksamhetschef och rektor för Ericastiftelsen vars presentation b.l.a. lyfte vilka konsekvenser domstolens beslut kan få för barn som upplevt våld eller andra övergrepp.

⁵⁸ Webinariet har sammanlagt över 1000 visningar.

⁵⁹ Domstolsverket, Advokatsamfundet, FSR-familjerättsassocionomernas riksförbund, Barnombudsmannen, Brottsoffermyndigheten, Myndigheten för Familjerätt och föräldraskapsstöd, Professor Anna Kaldal, Professor Maria Eriksson, Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning.

- Hur barns rättigheter enligt barnkonventionen och annan lagstiftning kan stärkas och tillvaratas i högre utsträckning i mål om vårdnad, boende och umgänge.
- De viktigaste insatserna framåt utifrån rapportens resultat och rekommendationer.

Utbildningsinsatser för domare

Presentation av kartläggningen har genomförts vid ett nordiskt domarseminarium i Köpenhamn⁶⁰, där domare från samtliga nordiska länder deltog

Vidare har kartläggningen presenterats vid Domstolsakademins familjerättsdagar. Domstolsakademien anordnar återkommande utbildningsdagar för domare med särskilt intresse för familjerätt. På Familjerättsdagarna 2022 diskuterades barn som bevittnar våld och om hur man utreder och bedömer barns våldsutsatthet. Vid utbildningstillfället hölls även presentationer av professor Anna Kaldal och professor Carolina Överlien. Representanter från tio av Sveriges tingsrätter⁶¹ deltog under utbildningen.

I samverkan med Domstolsakademien genomförde Jämställdhetsmyndigheten en workshop vid de två utbildningstillfällena⁶² där bland annat frågor kring barns delaktighet, riskbedömningar, samförståndslösningar och barns umgänge med en våldsutövande förälder lyftes för diskussion. Vidare diskuterades hur uppgifter om våld kan lyftas i domen utan att de skrivs om till samarbetsvårigheter.

Informationsspridning och dialog med domstolar

Presentation av kartläggningen genomfördes inledningsvis för Svea hovrätt och Södertälje tingsrätt utifrån att domstolarna bjöd in Jämställdhetsmyndigheten under våren 2022.

För att sprida information till övriga domstolar så skickade myndigheten ut mejl till resterande 47 tingsrätter och fem hovrätter med erbjudande om att presentera rapporten och föra dialog kring rapportens slutsatser och rekommendationer, antingen genom besök eller digitalt. Myndigheten skickade också ut en sammanfattning av rapporten *Uppgifter om våld är inget undantag* till samtliga tingsrätter och hovrätter. Samtliga sex hovrätter och totalt 23 tingsrätter⁶³ välkomnade en fysisk eller digital presentation från Jämställdhetsmyndigheten.⁶⁴

Dialogen med domstolarna har utgått från de rekommendationer som Jämställdhetsmyndigheten skrev fram i rapporten och berör följande områden:

- Hur barns rättigheter enligt barnkonventionen och annan lagstiftning, såsom föräldrabalken, kan stärkas och tillvaratas i större utsträckning i mål om vårdnad, boende och umgänge.

⁶⁰ SEND-Samarbejdsorganet for Efteruddannelse af Nordens Dommere.

⁶¹ Helsingborgs tingsrätt, Södertälje tingsrätt, Nyköpings tingsrätt, Hälsinglands tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Eskilstuna tingsrätt, Skaraborgs tingsrätt, Norrtälje tingsrätt.

⁶² SEND, Domstolsakademins familjerättsdagar.

⁶³ Södertälje tingsrätt, Malmö tingsrätt, Lunds tingsrätt, Lycksele tingsrätt, Ångermanlands tingsrätt, Umeå tingsrätt, Gällivare tingsrätt, Haparanda tingsrätt, Skellefteå tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Luleå tingsrätt, Hässleholms tingsrätt, Värmlands tingsrätt, Södertörns tingsrätt, Nyköpings tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Norrtälje tingsrätt, Nacka tingsrätt, Solna tingsrätt, Jönköpings tingsrätt och Uddevalla tingsrätt.

⁶⁴ Totalt har cirka 520 deltagare vid domstolarna närvarat vid presentation- och dialogmöten.

- Huruvida riskbedömningar behöver metod-utvecklas och grundas på metoder med stöd i forskning.
- Erfarenheter av arbete med kunskapsutveckling inom området mäns våld mot kvinnor, våld i nära relation, våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck.
- Att överenskommelser fastställs trots att det framkommer allvarliga uppgifter om våld eller andra övergrepp.
- Om domstolen kommer att arbeta vidare med särskilda insatser utifrån rapportens resultat och rekommendationer samt eventuellt pågående utvecklingsarbete.

Presentation av kartläggningen genomfördes även vid ett samverkansmöte med deltagare från Länsstyrelsen i Halland, Halmstads tingsrätt, socialtjänstens familjerätt och advokatbyråer i Halmstads närområde.⁶⁵

Jämställdhetsmyndigheten har även inlett en dialog med Nämndemännens riksförbund som varit positiva till att få till en presentation av kartläggningen för förbundets medlemmar under hösten 2023.

Norge

Eftersom Norge genomfört två reformer i närtid för att stärka barns rättigheter och våldutsattas skydd i vårdnad-, boende- och umgänges mål så har Jämställdhetsmyndigheten genomfört dialogmöten med Bufdir⁶⁶ och en norsk domare⁶⁷ för att se exempel på hur våldutsattas skydd och barns rättigheter kan säkerställas i vårdnadsprocessen.

Internationellt

Förenta nationerna (FN) har genom en särskild utlysning uppmanat länder runt om i världen att inkomma med rapporter om hur uppgifter om våld beaktas i mål om vårdnad boende och umgänge. Särskilda rapportörer från EDVAW⁶⁸ har lyft oro inför att domstolar runt om i världen inte tar hänsyn till mäns våld mot kvinnor vid beslut om vårdnad. Jämställdhetsmyndigheten har med anledning av utlysningen sänt in en engelsk sammanfattning av rapporten till FN.

Vid 5th European Conference on Domestic Violence (ECDV) i Reykjavik den 11–13 september 2023 kommer Jämställdhetsmyndigheten medverka i ett seminarium för att sprida kunskap om kartläggningens genomförande och resultat.

⁶⁵ Länsstyrelsen i Halland bjöd in till mötet vars syfte var att samtala om vad som gemensamt behöver göras för att få ett helhetsperspektiv kring mäns våld mot kvinnor och våld i nära relation utifrån de olika yrkesgruppernas perspektiv.

⁶⁶ Barne-, ungdoms- och familjedirektoratet.

⁶⁷ Anita Jarvoll Hekneby, domare, Agder tingrett.

⁶⁸ Platform of Independent Expert Mechanisms on Discrimination and Violence against Women.

ANALYS OCH SLUTSATSER

Detta kapitel bygger på dels på de dialogsamtal som genomförts med berörda aktörer så som myndigheter, organisationer, forskare och domare, dels på myndighetens kartläggning *Uppgifter om våld är inget undantag*.

Tvistemålsprocessen

Tvistemålsprocessen i sin nuvarande form är inte ändamålsenlig och bör ses över

Omfattningen av uppgifter om våld (64 procent) i mål om vårdnad, boende och umgänge som framträder i Jämställdhetsmyndigheten kartläggning stämmer väl överens med domstolarnas uppfattning. Domstolarna hanterar en stor mängd rättsområden och förekomsten av uppgifter om våld i dessa mål ställer ett högt krav på domaren i det enskilda målet, att uppfylla lagstiftarens intention att säkerställa skydd för våldsutsatta. En fråga som diskuterats under dialogen med domstolar och även med andra relevanta aktörer är huruvida tvistemålsprocessen i sin nuvarande form är lämplig eller inte för dessa mål.

Eftersom det är föräldrarna som är parter i dessa mål där barnet vare sig har talerätt eller ombud i processen, så tenderar föräldrarna och deras situation att sättas i centrum snarare än att det behandlas som ett mål där ett barns levnadsomständigheter ska avgöras.

De ombud som företräder föräldrarna är bundna av klientlojalitet, och har därför begränsad möjlighet att sätta barnens intressen främst. Processen i sin nuvarande form är därav inte ändamålsenlig när det kommer till domstolarnas möjlighet att säkerställa ett starkt barnrättsperspektiv och skydd för våldsutsatta.

Vårdnad-, boende- och umgänges mål sker inom ramen för ett indispositivt tvistemålsförfarande. Domaren är inte bunden av det som parterna framför utan utgångspunkten är att domaren har ansvar för att målet blir tillräckligt utrett genom att inhämta all information som behövs. Om det behövs en utredning i målet kan rätten uppdra åt socialnämnden att utföra en sådan⁶⁹. Det som är bäst för barnet ska vara avgörande för domstolen, vilket kan göra det nödvändigt att föra in utredning som inte någon part har begärt.⁷⁰ Uppfattningen om domarens ansvar att begära komplettering av uppgifter eller hur stor vikt som ska läggas vid de utredningar som begärts in i målen och hur bunden domaren är av vad parterna för in i målet, har vid dialog med domare visat sig skilja sig åt.

När det kommer till vilka beviskrav som ska vara gällande i vårdnad-, boende och umgänges mål är nuvarande lagstiftning och förarbeten otillräckliga. Det framgår av förarbeten att det inte är lika höga beviskrav som i brottmål utan att det förs ett närmare resonemang om vilket beviskrav som ska tillämpas.⁷¹ För domare som dagligen avgör brottmål där utgångspunkten är att det ska vara bevisat bortom rimligt tvivel, så kan det enligt domarna vara en utmaning att i vårdnad-, boende- och umgänges mål tillämpa ett annat, ospecificerat beviskrav. Domare har få familjemål i jämförelse med brottmål och det framkommer vid dialogmöten med domstolarna att familjemålen har låg status.

⁶⁹ 6 kap. 19 § föräldrabalken.

⁷⁰ 6 kap. 19 § första stycket föräldrabalken, 35 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken.

⁷¹ Prop. 2005/06:99 s.42.

Två exempel på alternativa förfaranden som förs fram av domare är att inrätta familje- alternativt barndomstolar som ansvarar för att handlägga dessa mål, eller att dessa mål flyttas över till förvaltningsdomstolarna. Ett skäl bakom behovet av ett alternativt förfarande anses vara att man som domare saknar verktyg för att på riktigt skydda barnet i dessa mål. Särskilt svåra är mål där båda föräldrarna bedöms som olämpliga.

Ytterligare ett problem är att stämning om vårdnad, boende eller umgänge som huvudregel kan göras om och om igen, vilket gör att föräldrar ofta återkommer till domstolen. Att upprepat stämma på vårdnad, boende eller umgänge kan vara ett sätt för en förälder att fortsätta utöva eftervård⁷² mot den andra föräldern, vilket nuvarande system bidrar till.⁷³ Det är även stressande för barn att föräldrarna befinner sig i konstant tvist om barnet vilket kan ha en negativ inverkan på barns hälsa och utveckling⁷⁴. Detta skiljer sig från exempelvis Norge där det krävs särskilda skäl för att mål om vårdnad, boende och umgänge ska tas upp till prövning på nytt.⁷⁵

Jämställdhetsmyndigheten anser mot denna bakgrund att processen för hur dessa mål handläggs behöver ses över och det bör utredas hur förutsättningarna för att pröva frågorna om vårdnad-, boende och umgänge kan förbättras. Det behöver utredas hur ett alternativt förfarande skulle kunna se ut som kan stärka domstolens möjlighet att säkerställa skydd för våldsutsatta, och tillämpa ett starkare barnrättsperspektiv.

Kunskapsutveckling är en förutsättning för att stärka arbetet på domstolarna

Jämställdhetsmyndigheten har både i kartläggningen och vid dialog med domare noterat att det finns skillnader i hur domare tolkar och tillämpar gällande bestämmelser. Det föreligger även skillnader inom kunskapsområdet måns våld mot kvinnor, våld i nära relation, våld mot barn samt hedersrelaterat våld och förtryck. För att säkerställa våldsutsatta vuxna och barns säkerhet och att barnrättsperspektivet tillvaratas, så behövs utbildningsinsatser till domare, både juristdomare och nämndemän. Domstolarna behöver ges bättre förutsättningar för att domare ska ha möjlighet att prioritera utbildningsinsatser, men även för att frigöra tid för att handlägga dessa mål med ett starkt barnrättsperspektiv och välgrundade riskbedömningar som framgår av domen. I dag gör en hög arbetsbelastning att kompetensutveckling inte alltid hinns med, eller kan prioriteras.

Vid flera domstolar finns familjemålsansvariga domare med fördjupad kunskap om familjemålen, vilket visat sig vara ett sätt att stärka kompetensen i frågorna, inte minst inom kunskapsområdet måns våld mot kvinnor, våld i nära relation, våld mot barn samt hedersrelaterat våld och förtryck. Erfarenhet av att döma återkommande i en typ av mål är positivt för kunskapsutveckling inom området.

Det finns även anledning att se över om utbildningar som tillhandahålls av domstolsakademin på området bör bli obligatoriska. Detta för att kunskapen ska nå ut till samtliga domare och inte enbart de som redan har ett intresse för frågorna.

⁷² S. Skoog, Waller (2022) *Utan mig är du helt ensam*. Akademin för hälsa och arbetsliv-Högskolan i Gävle.

⁷³ A.a. Eftervård: Våld som fortsätter efter att kvinnan lämnat relationen. Det kan handla om olika typer av våld, t ex fysiskt, ekonomiskt eller materiellt. Det kan handla om att mannen trakasserar, hotar eller stalkar kvinnan, förtalar, sprider rykten eller saboterar kvinnans sociala relationer, manipulerar myndigheter och personer i omgivningen eller utsätter och använder barnen i maktutövandet.

⁷⁴ SOU 2017:6 s. 120.

⁷⁵ 63 § andra stycket barnelova.

Fler familjemålsansvariga domare, bättre förutsättningar och krav på att gå vissa utbildningar skulle göra att kunskap når ut till fler domare och att arbetet kan stärkas på domstolarna.

Samverkan behöver utvecklas mellan domstolar och socialtjänstens familjerätt

De familjerättsnätverk som flera av domstolarna redan idag har med andra domstolar är ett bra exempel på hur kunskapsutveckling kan ske på området genom erfarenhetsutbyten och dialog. Även exempel där domstolar har ett nära samarbete med familjerätter inom domstolens domkrets, genom kontinuerliga avstämningar och dialogmöten, är ett konkret sätt att arbeta med frågan inom nuvarande system. Detta är något som har lyfts fram som positivt av de domstolar som genomför detta.

Samverkan mellan domstolar samt samverkan mellan domstolar och familjerätter behöver utvecklas för att bidra till ökad kunskapsutveckling inom området.

Hantering av uppgifter om våld eller andra övergrepp i tvistemålsprocessen

Våld ska aldrig hanteras som ett uttryck för konflikt eller samarbetssvårigheter

Utöver att utreda hur förutsättningarna för att pröva frågorna om vårdnad-, boende och umgänge kan förbättras behöver domstolarna i högre grad fokusera på lagstiftarens intention om skydd för våldsutsatta barn och vuxna.

Utgångspunkten för processen i vårdnad-, boende- och umganges mål är att två parter har en tvist som ska lösas. Det är därför inte ovanligt att uppgifter om våld uppfattas som en konflikt mellan två jämbördiga parter av domstolen. Ett sådant synsätt bortser från det ojämlika maktförhållandet som finns där den en part utsätter den andra för våld.

Jämställdhetsmyndigheten kartläggning visar att domstolarna fokuserar på samarbetssvårigheter i större utsträckning än uppgifter om våld eller andra övergrepp mot förälder eller barn när riskbedömningar genomförs och vid målets slutliga avgörande.

Skälen till att våld omskrivs till samarbetssvårigheter förklaras av domare med att parterna ofta lägger fram sin talan utifrån samarbetsproblem eller att det görs på grund av omtanke om föräldern och barnet. Om målet kan avgöras på samarbetssvårigheter så görs det om det inte finns tillräcklig med underlag som stödjer uppgifterna om våld.

Domstolens förhållningssätt, att skriva om våld till konflikt eller samarbetssvårigheter kan delvis förstås mot bakgrund av att uppgifter om våld ska hanteras inom ramen för en lagstiftning där fokus sedan decennier tillbaka ligger på samarbete mellan föräldrar och där det ingår i domstolens uppdrag att verka för överenskommelser.⁷⁶ Våldsutsatthet ska enligt Jämställdhetsmyndigheten aldrig hanteras som konflikt och samarbetssvårigheter eftersom det medför att uppgifter om våld eller övergrepp förminskas eller osynliggörs. Både nationell och internationell forskning visar att kvinnor och barn som lever i våldsutsatthet är som mest utsatta i samband med separationer och vid konflikter rörande barn, eftersom det kan leda till dödligt våld.⁷⁷

⁷⁶ Rejmer, 2003, Schiratzki, 1997.

⁷⁷ Brå, 2007; Campbell et al., 2007; Olszowy et al. 2013; Socialstyrelsen, 2016; Socialstyrelsen, 2018b.

I fler mål bör det bedömas som olämpligt att fastställa en överenskommelse

Jämställdhetsmyndigheten kartläggning visar att domstolar fastställt föräldrars överenskommelser i en majoritet av målen, 61 procent, där det framkommit uppgifter om våld. Perspektivet, att det bästa för barnen är om föräldrar kommer överens, är väl förankrad hos domarna utifrån domstolens generella skyldighet att verka för överenskommelser, om det inte är olämpligt.

Vid dialoger med domare framkommer dock att de flesta domare anser att det är olämpligt att både verka för och att fastställa överenskommelser vid uppgifter om grovt våld, men att de ibland ändå fastställs eftersom det inte är någon mening med att neka överenskommelsen, då föräldrarna kan välja att återkalla sin talan och agera som de vill. Domarna uppger även att man är mer benägen att fastställa föräldrars överenskommelser i mål där båda föräldrarna har ombud.

Representanterna från Advokatsamfundet upplever emellertid att överenskommelser fastställs trots att det borde anses direkt olämpligt med hänsyn till att det framkommer allvarliga uppgifter om våld eller andra övergrepp. Advokatsamfundet beskriver exempel där föräldrar antingen gått med på överenskommelser av rädsla för den andra föräldern, av rädsla för att förlora vårdnaden helt eller av rädsla för att anklagas för umgängessabotage. Som ombud är de skyldiga att informera sin klient om risken för att domstolen ska betrakta en ovilja att nå en överenskommelse som samarbetsvårigheter, vilket också bidrar till att dessa överenskommelser fastställs. Om deras klient vill ingå en överenskommelse är de bundna att framföra detta till domstolen, även om de anser att överenskommelsen inte anses vara till barnets bästa. Detta är ytterligare ett exempel på hur utformningen av denna tvistemålsprocess, där barnet varken ses som part eller har rätt till ett ombud, inte tillgodoser att vare sig barnperspektivet eller barnrättsperspektivet tillvaratas i tillräcklig utsträckning.

Domarna är överens om att det vore olämpligt att föreslå ett totalförbud mot att fastställa överenskommelser vid uppgifter om våld eller övergrepp eftersom de menar att barn kan skyddas genom överenskommelser och som således är i enlighet med barnets bästa. Utifrån att överenskommelser fastställs i stor omfattning i mål där det framkommer uppgifter om våld, behöver det enligt Jämställdhetsmyndigheten förtydligas när det är olämpligt att verka för och att fastställa överenskommelser. Utgångspunkten ska vara våldsutsatta föräldrars och barns skydd, inte att det alltid är bäst för barnet att föräldrarna kommer överens. Överenskommelser bör fastställas restriktivt och genomföras med ett starkt barnrättsperspektiv och dokumenterade välgrundade riskbedömningarna. Skäl som att föräldrarna kan återta sin talan får aldrig vara en anledning att fastställa en överenskommelse som inte är till barnets bästa. Detta bör föranleda att det i fler mål bedöms olämpligt för domstolen att både verka för och fastställa överenskommelser i mål där det framkommer uppgifter om våld.

Föreställningar om våldsutsatthet baserade på okunskap behöver motverkas

Föreställningen att föräldrar lämnar påståenden om våld för att få strategiska fördelar i vårdnadsprocessen förekommer bland domare, vilket kan påverka våldsutsatta barns och föräldrars, främst mammors, möjligheter till skydd från våld. Avsaknaden av tydliga ställningstaganden avseende uppgifter om våld i domskrivningar förklaras av domare med att det oftast handlar om påståenden från ena parten i målet. Internationella studier pekar på att det är mycket ovanligt att föräldrar medvetet för fram falska uppgifter.⁷⁸ Från de länder där dessa studier genomförts finns forskning som pekar på att jurister och domare kan ha en tendens att tro att mammor för fram falska uppgifter om våld och övergrepp.⁷⁹

⁷⁸ Bala et al., 2007; Johnston et al., 2005 Trocme & Bala, 2005.

⁷⁹ Saunders et al., 2013; Saunders et al., 2016.

Många domare har vidare uppfattningen att placering på skyddat boende inte behöver betyda våldsutsatthet. Uppfattningen är att de utredningar som ligger till grund för placering på skyddat boende bygger på uppgifter om våld från en part som inte ifrågasätts. Endast ett fåtal av domarna lyfter olämpligheten med umgänge när mamman och barnet är placerade på skyddat boende.

Särskilt svåra ärenden att hantera för domstolen är mål där det framkommer uppgifter som tyder på hedersrelaterat våld och förtryck.

Även i de fall där våldet är bekräftat är det tydligt att bristande kunskap om våldsutsatthet och olika uttryck för eftervåld gör att domstolen i många fall bedömer att en förälders våld mot den andra inte utgör en risk efter en separation. Detta trots att det är vanligt förekommande att barn riskerar att användas som medel för att fortsätta utöva våld och kontroll mot den andra föräldern.⁸⁰

Domstolarna behöver kunskap om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, våld mot barn samt hedersrelaterat våld och förtryck, och om livssituationen för våldsutsatta kvinnor och barn som lever på skyddat boende och med skyddade personuppgifter. De är även i behov av mer kunskap om de utredningar och bedömningar som genomförs av myndigheter⁸¹ och som ligger till grund för att personer beviljas skyddsinsatser från samhället samt kunskap om eftervåld och vad detta kan innebära för den här typen av processer. Jämställdhetsmyndigheten ser även att det finns behov av ytterligare forskning utifrån en svensk kontext, om i vilken utsträckning falska påståenden om våld framförs i dessa mål. Sådan forskning skulle kunna bidra till en generell kunskapshöjning.

Inget genomslag av ny straffrättslig lagstiftning

Den 1 juli 2021 trädde den nya brottsrubriceringen om barnfridsbrott i kraft. Lagen har ännu inte fått genomslag i vårdnad-, boende- och umgängestvister enligt de domare Jämställdhetsmyndigheten har fört dialog med.

Inte heller den nya brottsrubriceringen hedersförtryck som trädde i kraft den 1 juni 2022 har hunnit få genomslag i vårdnad-, boende- och umgänges mål.

Barnrättsperspektiv, barnperspektiv och barns perspektiv

Barnets bästa

Flera myndigheter, organisationer och forskare tillstyrker den rekommendation som Jämställdhetsmyndigheten lyfter i sin kartläggning, att barns rättigheter enligt barnkonventionen och annan lagstiftning behöver stärkas och tillvaratas i högre grad i vårdnad-, boende- och umgänges mål. I 52 procent av målen som kartlades av Jämställdhetsmyndigheten beaktas barnets individuella omständigheter i låg grad eller utgörs av standardskrivningar vid bedömningen av barnets bästa. I 50 procent av barnets bästa-bedömningarna som gick att utläsa av domen tog domstolen inte hänsyn till den akuta fara det kan innebära för barn att utsättas för våld och vilka konsekvenser våldsutsatthet kan innebära för barnets hälsa och utveckling på sikt.⁸²

⁸⁰ S. Skoog, Waller (2022) *Utan mig är du helt ensam*. Akademin för hälsa och arbetsliv-Högskolan i Gävle.

⁸¹ Exempelvis socialtjänst, polis eller Skatteverket

⁸² Jämställdhetsmyndigheten, Rapport 2022:1.

Vid dialog med domare lyfts att alla anförda omständigheter beaktas vid bedömningarna i målen även om det inte framgår av den skrivna domen. Flera av domarna instämmer i att domens innehåll i vissa fall kan bli bättre och tydligare utifrån vad som har beaktats och legat till grund för avgörandet. Skälen att inte skriva ut samtliga uppgifter om våld som framförs eller framkommer, uppges många gånger bero på en vilja att skydda barnet och parterna, exempelvis för att barnet inte ska behöva läsa i domen om alla de uppgifter om våld som föräldrarna framfört.

Barnets bästa ska inte användas slentrianmässigt utan det är av vikt att domstolen tydligt redovisar sitt resonemang i det enskilda fallet vilket framgår av förarbetena till 2006 års vårdnadsreform.⁸³ Av domskälen ska det framgå vad som anses bevisat i målet, dvs. de skäl som bestämt utgången i målet, både utifrån rättsfrågan och bevisfrågan. Det är relevant utifrån parternas och allmänhetens möjlighet att kontrollera hur domstolen har resonerat, och även utifrån möjligheten att överklaga domen.⁸⁴

Barns rätt till skydd behöver säkerställas vid riskbedömningen

Vid bedömningen av barnets bästa ska domstolen fästa särskilt avseende vid risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Denna risk ska sedan vägas gentemot barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Tingsrätten gör någon form av riskbedömning i 69 procent av målen men samtliga uppgifter om våld eller övergrepp beaktas sällan i den riskbedömning som framgår av den skrivna domen, eller så saknas en argumentation från domstolen om varför uppgifterna avfärdas eller inte anses styrka.⁸⁵ För att tillgodose samhällets ansvar att skydda barn och för att säkerställa att beslut är i enlighet med barnets bästa behöver välgrundade riskbedömningar genomföras där hänsyn tas till vad konsekvenserna av våldsutsatthet kan innebära för det enskilda barnet, samt beakta de barn som riskerar att vara särskilt utsatta.⁸⁶

Bristen på tydlighet i lagstiftning och förarbeten kring beviskravet och avsaknaden av metodstöd för hur detta ska tillämpas, föranleder i praktiken att det många gånger ställs lika höga beviskrav som vid brottmål för att uppgifterna om våld ska beaktas.⁸⁷ Mot bakgrund av detta har Jämställdhetsmyndigheten rekommenderat att riskbedömningen behöver metod-utvecklas. Detta förslag har över lag bemötts positivt av de domare som deltagit vid dialogen, då detta skulle ge stöd i dessa komplexa mål där det framkommer uppgifter om våld.

Utifrån domstolens dömande roll är det inte tillräckligt att enbart ta fram en metod för riskbedömning, utan det finns även behov av att skrivningen om barns behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna ska tas bort ur bestämmelsen om barnets bästa, vilket föreslås i

⁸³ Prop. 2005/06:99 s.40.

⁸⁴ 17 kap. 7 § femte punkten rättegångsbalk, lagkommentar Nordstedts juridik.

⁸⁵ Jämställdhetsmyndigheten, Rapport 2022:1.

⁸⁶ Exempelvis barn med funktionsnedsättningar, barn som identifierar sig som HBTQ, barn utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, multipelt utsatta barn.

⁸⁷ SOU 2017:6 s. 340.

utredningen Tryggare hem för barn⁸⁸. Barn har behov av att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, om barnets kontakt med föräldern är förenlig med barnets bästa. Vid tillämpning av nuvarande lagstiftning får dock denna skrivelse större genomslag än risken för att barnet far illa, vid avgörande om umgänge. Detta gäller oavsett om uppgifter om våld beaktas i en riskbedömning eller inte, vilket bekräftas under dialogen med domstolarna. Det behöver säkerställas att inga barn ska riskera att fara illa vid umgänge eller boende hos en våldsutövande förälder.

Utöver en metod för riskbedömning så behöver även beviskravet som domstolen ska utgå ifrån konkretiseras i lagstiftning. Det vore även fördelaktigt om Högsta domstolen i fler mål meddelade prövningstillstånd vad gäller bedömningen av risknivån, något som inte gjorts efter att 2006 års vårdnadsreform trädde i kraft.⁸⁹ Det bör därutöver tydliggöras att riskbedömningen i högre grad bör bedömas utifrån förhållanden här och nu⁹⁰ samt att det faktum att barnet redan upplevt våld eller andra övergrepp är en allvarlig indikation på att det finns en verklig risk för upprepad våldsutsatthet.

Familjerättens riskbedömningar

Utredningar som domstolen inhämtar från socialtjänstens familjerätter är av vikt för domstolens riskbedömning. Vid dialog med domstolarna framkom att kompetensen hos socialtjänstens familjerätter och kvalitén på vårdnadsutredningar ser olika ut över landet, vilket bidrar till att förutsättningarna ser olika ut när det kommer till hur mycket stöd en sådan utredning är för domare vid genomförande av riskbedömningar. För att stärka domstolens riskbedömningar är det därför nödvändigt att även familjerättens riskbedömningar metod-utvecklas. Många av familjerätterna runt om i landet utgår från MFoF:s handläggningsstöd vid bedömning av risk, andra utgår från Signs of Safety som metod.⁹¹ Någon enhetlig metod för bedömning av risk är inte utvecklad. I en rapport från MFoF⁹², som innehåller en enkät till kommunerna, uppgav endast 16 procent av de som svarade att de använder en metod för riskbedömningar inom familjerätten. MFoF framhöll i rapporten att avsaknaden av en metod för riskbedömning i utredningar av vårdnad, boende och umgänge är ett särskilt allvarligt problem. Jämställdhetsmyndigheten instämmer i detta, och betonar att det är särskilt allvarligt utifrån att risken för att utsättas för allvarligt våld, ytterst dödligt våld, ökar i samband med separationer och tvister om barn.⁹³

Mot denna bakgrund bedömer Jämställdhetsmyndigheten att regeringen omgående behöver säkerställa att kommunerna får tillgång till kunskapsbaserade metoder för familjerättsliga riskbedömningar som är enkla och kostnadsfria att använda samt utbildning och stöd i tillämpningen av sådana metoder. För att säkerställa att uppgifter om våld beaktas i de riskbedömningar

⁸⁸ Utredningen Tryggare hem för barn (SOU 2022:71) som har haft i uppdrag att se över regler i föräldrabalken om bl.a. umgänge, i syfte att skapa bättre förutsättningar för barn som har upplevt våld av närstående. Utredningen föreslår att ta bort skrivningen barns rätt till en nära och god kontakt med båda sina föräldrar bl.a. utifrån att utredningen ser en risk med att barns behov av kontakt med en förälder väger tyngre än risken för att barnet far illa i nuvarande lagstiftning.

⁸⁹ SOU 2022:71 s. 284.

⁹⁰ Se t.ex. den norska skrivelsen i prop. 85 L (2012-2013) s. 6: ”Departementet forutsetter at domstolen i større grad skal avgjøre samværssaker ut fra forholdene her-og-nå, og at barnets subjektive opplevelser skal tillegges større vekt.”

⁹¹ Hässelby-Vällingby genomför som enda socialtjänst ett forskningsprojekt tillsammans med professor Maria Eriksson där de testar I-Risk som metod vid bedömning av risk i vårdnadsfall.

⁹² MFoF Rapport (2021) Uppdrag om stärkt samverkan i familjerättsliga ärenden.

⁹³ Brå, 2007; Campbell et al., 2007; Olszowy et al. 2013; Socialstyrelsen, 2016; Socialstyrelsen, 2018b.

som genomförs av socialtjänstens familjerätt är det även nödvändigt att MFoF:s handläggningsstöd revideras och baseras på aktuell forskning inom området.

Barn behöver synliggöras och bli lyssnade på i processen

Den lagändringen som trädde i kraft den 1 juli 2021⁹⁴ och som syftade till att stärka barns rätt till delaktighet är en bidragande faktor till att barnsamtal nu genomförs i något större utsträckning enligt många av de domare Jämställdhetsmyndigheten fört dialog med. Om socialtjänstens familjerätt inte samtalat med barnet motiveras skälet till det.

Skälen till att det i domar inte alltid redogörs för barnets inställning uppges av domare bero på att alla barn inte vill komma till tals, eller att man vill inte vill lägga beslutet på barnet för att skydda barnet. Dessa uppfattningar går inte i linje med forskning som visar att barn som har erfarenhet av våld eller andra övergrepp i större utsträckning uttrycker en vilja att vara med och bestämma i frågor rörande sin vårdnad, sitt boende och umgänge med den andra föräldern än barn utan sådana erfarenheter.⁹⁵

Barns berättelser och åsikter beaktas med stor försiktighet eller inte alls enligt många av de domare Jämställdhetsmyndigheten fört dialog med. Skälen som uppges är bland annat att barn kan ha påverkats av den ena eller båda föräldrarna eller att barn är ambivalenta och ändrar sig. Ytterligare ett skäl som uppges är att barnsamtalen i stort sett alltid är andrahandsuppgifter sammanfattade av socialtjänsten, vilka inte kan tillmätas allt för stor betydelse. Så som den nuvarande tvistemålsprocessen är utformad finns det behov av insatser för att komma till rätta med bristerna med att beakta det barn framför i målen. Respekt för barns perspektiv och åsikter är också en av de rekommendationer som lyfts av Barnrättskommittén i deras rekommendationer till Sverige.⁹⁶

Lagändringen som trädde i kraft den 1 juli 2021 stärkte även barns rätt till information. Vem som ska ansvara för att kommunicera domen och beslut i målet till barnet är inte helt tydligt i lagändringen. Endast en av domstolarna Jämställdhetsmyndigheten fört dialog med har ett pågående utvecklingsarbete med att utveckla domar skrivna direkt till barnet.⁹⁷ Familjerätts-socionomernas riksförbund lyfter vid dialogmöte att om det är socialtjänstens familjerätt som ska meddela beslutet till barnet så önskar de få ett tydligt uppdrag från domstolen.

För att motverka att barns perspektiv och åsikter osynliggörs i dessa mål finns det enligt Jämställdhetsmyndigheten behov av reformer för att underlätta för barn att höras i rättsprocessen. Ett exempel på hur detta kan se ut är de ändringar som Norge genomförde år 2013 i barnelova⁹⁸ där domaren vanligtvis själv samtalar med barnet och kommunicerar beslutet i till barnet.⁹⁹

Domare får höra barn inför rätten idag, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.¹⁰⁰ Domare utgår vid bedömningen från tidigare för-

⁹⁴ Prop. 2020/21:170.

⁹⁵ Eriksson & Näsman 2011, Smart et al., 2001.

⁹⁶ CRC/C/SWE/CO/6-7.

⁹⁷ Norrtälje Tingsrätt.

⁹⁸ Prop. 85 L (2012–2013).

⁹⁹ 61 § barnelova.

¹⁰⁰ 6 kap. 19 § femte stycket föräldrabalken.

arbeten och JO-beslut där möjligheten att höra barn i domstol bör tillämpas restriktivt.¹⁰¹ Jämställdhetsmyndigheten anser med bakgrund av dialoger med olika aktörer att det finns situationer där det kan anses föreligga särskilda skäl att höra barnet i domstol, där barnet själv uttrycker en vilja att höras och där barnet inte heller tar skada av att höras. Nuvarande utgångspunkt, att barn alltid tar skada av att höras, begränsar barns möjlighet att komma till tals i domstolen.

Utformningen av tvistemålsprocessen där barnet varken ses som part med talerätt eller har rätt till ett ombud bidrar till att barnet osynliggörs. Vid dialogmöten med forskare, myndigheter, organisationer och vissa domstolar, lyfts att barnet borde ha rätt till ett ombud i processen. Europadomstolen har därtill kritiserat en medlemsstat för brott mot EKMR¹⁰² artikel 8¹⁰³ utifrån att ett barn i en vårdnadstvist vare sig tilldelats en företrädare eller fått möjligheten att höras av rätten i processen.¹⁰⁴

Barnets ställning i vårdnad- boende- och umgänges mål behöver stärkas. Ett eget ombud för barn skulle stärka barnets rätt till delaktighet och bidra till att barnets intressen tillvaratas och synliggörs i målen. Detta går även i enlighet med Europadomstolens ställningstagande.¹⁰⁵

¹⁰¹ Se exempelvis JO 2005/06 s 27. JO 2010/11 s 52. Prop. 1994/95:224. s. 17. Prop. 1981/82: 168 s 88.

¹⁰² Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹⁰³ Artikel 8 stadgar rätt till skydd för privat- och familjeliv.

¹⁰⁴ Case of C v. Croatia (Application no. 80117/17).

¹⁰⁵ A.a.

REKOMMENDATIONER

Jämställdhetsmyndigheten vill lämna följande rekommendationer:

Till regeringen;

- Det behöver utredas hur förutsättningarna för att pröva frågorna om vårdnad-, boende och umgänge kan förbättras. Det behöver även utredas hur ett alternativt förfarande skulle kunna se ut, som stärker domstolens möjlighet att säkerställa skydd för våldsutsatta och tillämpa ett starkare barnrättsperspektiv.
- Det finns behov av reformer för att underlätta för barn att höras i rättsprocessen. Detta för att stärka barns rätt att komma till tals och för att deras åsikter ska beaktas i högre grad i vårdnad-, boende- och umgängesmålen. Frågan om ombud för barn bör utredas vidare.
- Det bör utredas om en begränsning för hur ofta man får väcka talan i dessa mål ska införas. Detta för att begränsa möjligheten att upprätthålla eftervåldet och skydda barnen från påfrestande processer. Om talan ska kunna väckas på nytt bör det fastställas tydliga kriterier för vad som ska vara uppfyllt.
- Domstolens riskbedömningar behöver metod-utvecklas. Risknivåer och vilka beviskrav som krävs för att fastställa risk behöver konkretiseras i lagstiftning.
- Det finns behov av att det förtydligas i lagstiftning när det är olämpligt för domstolen att verka för och att fastställa överenskommelser.
- Domstolarna behöver ges bättre förutsättningar, för att domare ska ha möjlighet att prioritera utbildningsinsatser, samt för att säkerställa att mål om vårdnad, boende och umgänge handläggs med ett starkt barnrättsperspektiv och att välgrundade riskbedömningar genomförs.
- Det behöver säkerställas att kommunerna får tillgång till kunskapsbaserade metoder för familjerättsliga riskbedömningar som är enkla och kostnadsfria att använda samt utbildning och stöd i tillämpningen av sådana metoder.
- Jämställdhetsmyndigheten bör få i uppdrag att genomföra en ny kartläggning om hur uppgifter om våld och andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge. Dels för att följa upp den tidigare kartläggningen, dels för att undersöka om kunskap och ny lagstiftning på området har bidragit till att barns rättigheter stärkts och att skydd till våldsutsatta barn och vuxna fått genomslag i enlighet med lagstiftarens intentioner.

Till domstolarna;

- Lagstiftarens intention om skydd för våldsutsatta barn och vuxna behöver få ett tydligt genomslag. Det behöver säkerställas att mål om vårdnad, boende och umgänge handläggs med ett starkt barnrättsperspektiv och välgrundade riskbedömningar genomförs som framgår av den skrivna domen. Barn behöver synliggöras i processen och barns perspektiv och åsikter behöver beaktas.
- Överenskommelser bör fastställas restriktivt när det framkommer uppgifter om våld eller övergrepp. De överenskommelser som fastställs behöver baseras på välgrundade riskbedömningar som framgår av domen.
- Det behöver genomföras utbildningsinsatser till domstolarna som innefattar kunskap om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck. Även kunskap om eftervåld samt de utredningar och bedömningar som genomförs av myndigheter som ligger till grund för att personer beviljas skyddsinsatser från samhället bör inkluderas. Dessa utbildningsinsatser bör vara obligatoriska.

Övriga aktörer;

- MFoF behöver uppdatera det handlägningsstöd om riskbedömningar som är framtaget till socialtjänstens familjerätt, utifrån aktuell forskning inom området.
- Det finns behov av mer forskning utifrån den relativt vanligt förekommande uppfattningen att föräldrar medvetet framför falska påståenden om våld eller andra övergrepp i dessa mål. Forskningen behöver utgå från en svensk kontext.

REFERENSLISTA

Offentliga utredningar och propositioner

DS 2022:18, Straffansvar för psykiskt våld.

Lagrådsremiss: Ett fönster av möjligheter.

Ot.prp. nr. 103 (2004–2005)

Prop. 2005/06:99. Nya vårdnadsregler.

Prop. 2020/21:170. Barn som bevittnar brott.

Prop. 2020/21:150. Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister.

Prop. 2005/06:99. Nya vårdnadsregler.

Prop. 167 L (2016–2017).

Prop. 85 L (2012–2013).

Prop. 1994/95:224. Barns rätt att komma till tals.

Prop. 1981/82:168. Om vårdnad och umgänge m.m.

SOU 2017:6, Se barnet!

SOU 2022:71 Tryggare hem för barn.

SOU 2022:70 En uppväxt fri från våld, En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.

Lagstiftning

Brottsbalk (1962:700).

Föräldrabalk (1949:381).

Lag om informationssamtal (2021:530).

Lov-1981-04-08-7.

Rättegångsbalk (1942:740).

Myndighetsrapporter, beslut och rekommendationer

Barne- og likestillingsdepartementet utenriksdepartementet (2008), Barnets rettigheter:

Brå (2007) Rapport 2007:6, Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Case of C v. Croatia (Application no. 80117/17).

Convention on the Rights of the Child (2023), Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden, CRC/C/SWE/CO/6-7.

Norges fjerde rapport til FNs komité for barnets rettigheter.

Jämställdhetsmyndigheten (2022) Rapport 2022:1, Uppgifter om våld är inget undantag.

Jämställdhetsmyndigheten (2022) Rapport 2022:10, Skyddade personuppgifter-Oskyddade personer.

Jämställdhetsmyndigheten (2023) Rapport 2023:4, Att leva med skyddade personuppgifter- Behovet av långsiktigt stöd.

Myndigheten för delaktighet (2023) Rapport 2023:11, Att förebygga och bekämpa våld mot personer med funktionsnedsättning,

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2021) rapport 2021, Uppdrag om stärkt samverkan i familjerättsliga ärenden.

Socialstyrelsen (2016). Dödsfallsutredningar 2014–2015.

Barn och vuxna som avlidit med anledning av brott. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2018). Dödsfallsutredningar 2016–2017. Stockholm: Socialstyrelsen.

GREVIO/Inf (2018)15, Baseline Evaluation Report Sweden.

Justitieombudsmannen (JO) 2005/06 s. 27.

Justitieombudsmannen (JO) 2010/11 s 52.

Litteratur och forskning

Bala, N. M. C., Mitnick, M., Trocme, N., Houston, Cl. (2007) Sexual abuse allegations and parental separation: Smokescreen or fire? *Journal of Family Studies* 13: 26–5.

Bruno, L. (2015) Contact and Evaluations of Violence: An Intersectional Analysis of Swedish Court Orders. *International Journal of Law, Policy and The Family*,

Campbell, J.C., Glass, N., Sharps, P.W., Laughon, K., & Bloom, T. (2007). Intimate partner homicide: Review and implications of research and policy. *Trauma, Violence & Abuse*.

Ekbrand, H. (2006) Separationer och mäns våld mot kvinnor. Göteborg: Göteborgs universitet, doktorsavhandling.

Eriksson, M. (2003) I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av fäders våld. Uppsala: Uppsala universitet / Stehag: Förlags AB Gondolin.

Eriksson, M & Näsman, E (2011) När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande. Stockholm: Gothia.

Franci, L.a, Millea, P. & Sharman, R. (2019). Addressing family violence post separation – mothers and fathers’ experiences from Australia, *Journal of Child Custody*.

Johnson, N. E., Saccuzzo, D. P, Koen, W. J. (2005). Child Custody Mediation in Cases of Domestic Violence: Empirical Evidence of a Failure to Protect, *Violence Against Women* 11 (8): 1022–1053.

Khaw, L., Bermea, A. M., Hardesty, J. L., Saunders, D., Whittaker, A. M., (2021). “The System Had Choked Me Too”: Abused Mothers’ Perceptions of the Custody Determination Process That Resulted in Negative Custody Outcomes, *Journal of Interpersonal Violence*.

- Laing, L. (2017) Secondary Victimization: Domestic Violence Survivors Navigating the Family Law System, *Violence Against Women*.
- Miller, S. L., Manzer, J. L. (2021), Safeguarding Children's Well-Being: Voices From Abused Mothers Navigating Their Relationships and the Civil Courts, *Journal of Interpersonal Violence*.
- Olszowy, L., Jaffe, P. G., Campbell, M., & Hamilton, L. H. A. (2013). Effectiveness of risk assessment tools in differentiating child homicides from other domestic homicide cases. *Journal of Child Custody: Research, Issues, and Practices*.
- Rejmer, A. (2014). Barnets bästa i vårdnadstvister. I: Cederborg, A-C. & Warnling-Nerep, W. (red.). *Barnrätt. En antologi*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Rosen, L. N., & O'Sullivan, C. (2005). Outcomes of Custody and Visitation Petitions When Fathers Are Restrained by Protection Orders. The Case of the New York Family Courts, *Violence Against Women*.
- Saunders, D. G., Tolman, R. M. and Faller, K. C. (2013) Factors Associated With Child Custody Evaluators' Recommendations in Cases of Intimate Partner Violence, *Journal of Family Psychology*.
- Saunders, D. G., Faller, K. C., & Tolman, R. M. (2016). Beliefs and recommendations regarding child custody and visitation in cases involving domestic violence: A comparison of professionals in different roles. *Violence Against Women*,
- Schiratzki, J. (2019) *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Skoog.s (2022), *Utan mig är du helt ensam*, Gävle, Högskolan i Gävle.
- Smart, C.; Bren N. och Wade, A. (2001) *The changing experience of childhood. Families and Divorce*. Cambridge: Polity.
- Trocme, N., & Bala, N. (2005). False allegations of abuse and neglect when parents separate. *Child Abuse & Neglect*.
- Walker, L. E. A. (2020) Nonjudicial Influence on Family Violence Court Cases, *American Behavioral Scientist*.

ENGLISH SUMMARY

Dissemination of information and dialogue on how information about violence is taken into account in court cases concerning child custody, residence and visitation rights

In June 2022, the Swedish Gender Equality Agency was tasked with disseminating information to relevant actors about the Agency's mapping of how information about violence or other abuse is taken into account in cases concerning child custody, residence, and visitation rights. During this assignment, the Agency must conduct dialogues with relevant actors and continue to follow developments in the area. In this report, the conduct is described and an analysis of the results that emerged is undertaken.

The Agency has presented the report in a webinar and at eleven different training courses and conferences. Of these eleven training courses and conferences, two were aimed at judges where 14 district courts and two courts of appeal attended. The Agency has further presented the mapping and engaged in dialogue about recommendations and conclusions from the report, with a total of 23 district courts and all six courts of appeal, as well as conducting dialogue meetings with nine relevant actors. The Swedish Gender Equality Agency has also acquired knowledge about how the rights of children exposed to violence are taken into account in Norway via dialogue meetings with the Children, Youth and Family Directorate (Bufdir). Individual presentations of the report have been carried out on four occasions.

The litigation process in its current form needs to be reviewed

Information about violence, as our previous mapping showed, is common in cases concerning child custody, residence, and visitation rights. This imposes high levels of demand on the individual judge to ensure protection for victims of violence in accordance with legislative intent. Since the parents are parties to these cases, the focus tends to be on them and their situation, rather than the case being treated as a situation where a child's living circumstances are to be determined. The children have neither the right to litigate nor a legal counsel in the process. The Swedish Gender Equality Agency believes that an investigation should be made into how the preconditions for adjudicating issues of child custody, residence and visitation rights could be improved, as well as how an alternative procedure could be constructed that could strengthen the court's ability to ensure protection for both adults and children exposed to violence and apply a stronger child rights perspective. Two examples of alternative procedures suggested by judges are to establish family or children's courts responsible for dealing with these cases, or for these cases to be transferred to the administrative court.

Knowledge development is a precondition for strengthening the work in court

Judges need more knowledge about men's violence against women, domestic violence, violence against children, honour-related violence and oppression and consequential violence, as well as the investigations and assessments carried out by authorities, which form the basis for the granting of protective measures by society. Perceptions such as that parents make allegations of

violence in order to gain strategic advantages in the custody process, or that women's refugees do not have to mean exposure to violence, exist among the judges with whom the Swedish Gender Equality Agency has had dialogue with. In order not to jeopardise the safety of adults and children exposed to violence, and to ensure that the child rights perspective is taken into account, knowledge raising inputs in Sweden's courts are essential. The courts need to be given improved preconditions in order for judges to be able to prioritise the implementation of training and to release time to handle these cases using a strong child rights perspective and well-founded risk assessments, which should be demonstrated in the written judgments. Developing cooperation between the courts and social services is another way to strengthen competence in these issues.

Violence must never be perceived or dealt with as an expression of conflict or cooperation difficulties

Since the starting point of the custody, residence, and visitation rights process is that two parties have a dispute that needs to be resolved, it is not uncommon for information about violence to be perceived as a conflict between two equal parties. Such an approach ignores the unequal power relationship that develops when one party subjects the other to violence. In addition to investigating how the preconditions for examining issues of child custody, residence and visitation rights can be improved, the Agency believes that the courts need to ensure, to a greater degree, that the legislative intention of protecting children and adults exposed to violence is fulfilled. Based on the fact that agreements are largely established in cases where information about violence has been revealed, the Agency experienced a need to clarify in legislation exactly when it is inappropriate to work for, and establish, such agreements. The outset must be protection of parents and children exposed to violence, not that an agreement between parents always is in the best interest of the child.

The child rights perspective, children's perspective and the actual child's perspective must be strengthened

Several relevant actors concur with the analysis that the Agency has developed in the report, that child rights according to the Convention on the Rights of the Child and other legislation need to be strengthened and safeguarded to a greater degree in matters of custody, residence, and visitation rights. In order to ensure that decisions in these cases are made in accordance with the best interests of the child, risk assessments must be developed methodologically. Risk levels and the evidentiary requirements to determine risk need to be specified in legislation. It is also necessary to remove the stipulation that the child needs good, close contact with both parents from the provision on the best interests of the child in Chapter 6, Section 2 of the Parental Code, in accordance with the proposals in the Tryggare hem för barn report. Children need to maintain good, close contact with both their parents, provided that such contact is compatible with the child's best interests. Necessity, however, has a greater impact than the child's need for protection when deciding about visitation rights. In order to further strengthen the child rights perspective in these cases, there is a need for reform so that the children's opinions are taken into account to a greater extent. It must be made easier for children to be heard during the legal process, and the issue of legal counsel to represent children must be investigated.

Recommendations for the future

- The litigation process in these cases needs to be reviewed and alternative procedures needs to be examined.
- There is a need for reforms to make it easier for children to be heard during the legal process. The issue of legal counsel to represent children needs further examination.
- The desirability of placing a limit on how many times a person may file a lawsuit for custody, residence and visitation rights must be investigated.
- The court's risk assessments need methodological development. Risk levels and the evidentiary requirements for determining risk need to be specified in legislation.
- It is also necessary to clarify in legislation when it is inappropriate to work towards establishing agreements. Agreements should be established on a restrictive basis in cases where there is information about violence or other abuse.
- The legislative intention to provide protection for children and adults exposed to violence must show a clear impact. Cases regarding child custody, residence and visitation rights must be processed by applying a strong child rights perspective and well-founded risk assessments, and this must be demonstrated clearly in the following written judgment.
- Training sessions must be provided for courts in the area of men's violence against women, violence in intimate relationships including violence against children, honour-related violence and oppression.
- The courts need to be provided with better preconditions for judges to prioritise educational inputs and to ensure that cases regarding custody, residence and visitation rights are processed by applying a strong child rights perspective and that legitimate risk assessments are carried.
- The Swedish Family Law and Parental Support Authority must revise the support documentation for risk assessments that were previously developed for the social services and base it on current research.
- It must be ensured that municipalities can access knowledge-based methods for risk assessment.
- More Swedish research is necessary, based on the perception that parents deliberately make false claims about violence or other abuse in these cases.
- The Swedish Gender Equality Agency should be tasked with carrying out a new mapping to determine how information about violence or other abuse is taken into account in cases concerning child custody, residence and visitation rights.

Jämställdhetsmyndigheten | Box 73, 424 22 Angered | Besöksadress: Angereds torg 9
031-392 90 00 | info@jamstalldhetsmyndigheten.se | www.jamstalldhetsmyndigheten.se